

ВІД РЕДАКЦІЇ

У країнах Східної та Центральної Європи помітно зростання цікавості фахівців і широкого загалу до історії антигиталітарних, насамперед антикомуністичних рухів, що діяли на цій території під час та після завершення Другої світової війни. Це зумовлено, передовсім, “свіжістю” теми (зі зрозумілих причин її не досліджували за часів існування СРСР і т. зв. країн народної демократії), а також пошуком джерел рухів, що стали основою “оксамитових” революцій і сприяли відновленню реальної незалежності країн регіону. На сьогодні тамтешня історіографія тематики є доволі ґрунтовною. Особливо цим можуть похвалитися польські дослідники, які опублікували велику кількість розвідок та збірників джерел з історії Армії Крайової, ВІН-у (“Вольносьць і Незавіслюсьць”), НСЗ (Народові Сіли Збройни) та інших підпільних формацій. Великих успіхів у дослідженні вказаного періоду історії досягли у Прибалтиці. У цих країнах створено спеціальні дослідницькі установи, які займаються послідовним дослідженням національних антигиталітарних рухів, – уже кілька років ефективно працює Інститут національної пам’яті в Польщі, Інститут геноциду і резистансу в Литві, Центр документації та досліджень тоталітаризму в Латвії.

Натомість дослідження одного з наймасовіших рухів, що мав досвід найтривалішого і найпотужнішого опору комуністичній системі, досі перебуває на початковій стадії. Мова йде про багатолітню боротьбу ОУН і УПА з радянським, а перед тим і німецьким тоталітарними режимами. Стараннями окремих науковців-ентузіастів за останні роки опубліковано багато цікавих мемуарів, документів, статей, з’являються, хоч поки що значно рідше, наукові монографії, які висвітлюють окремі аспекти розвитку українського визвольного руху.

Для багатьох публікацій, присвячених цій темі, характерний завужений розгляд діяльності ОУН та УПА. Їх оцінюють як західноукраїнський, у кращому разі – український історичний феномен, штучно вириваючи із загальноісторичного контексту Центрально-Східної Європи, зокрема подій Другої світової війни та перших повосенних років. Такий погляд не дає можливості показати всього розмаху діяльності українського визвольного руху, порівняти його з іншими антигиталітарними рухами, зрештою, правильно зрозуміти загальну стратегію його керівництва, яка власне й полягала у створенні спільного з іншими рухами фронту боротьби. Це також суттєво спотворює розуміння місця і ролі збройної боротьби ОУН та УПА, яке було притаманне самим керівникам цих структур. Адже на певному етапі ідеологи ОУН дійшли висновку, що український національно-визвольний рух є лише одним із чинників загальної світової тенденції – боротьби народів за створення власних незалежних держав. “Визвольна боротьба українського народу, – писав із цього приводу Петро Федун – “Полтава”, – є органічною частиною того великого історичного процесу,

який проходить в цілому світі [...] Ця боротьба, з точки зору прогресу, є цілком законним іррим явищем, викликаним могутніми, діючими у всесвітньому масштабі, непереможними силами [...] Ця боротьба є одним із струмків, який, пливучи в спільному напрямі, впливається в загальне річище історичного потоку, посилює його і прискіпує через те його просування вперед”¹. Тому й український національно-визвольний рух “є і мусить бути інтегральною частиною всієї протиперіалістичної боротьби”².

Першою спробою показати український визвольний рух 1940–1950-х років як суспільний феномен не лише України, а й Європи в контексті східноєвропейської та загальноєвропейської історії була книга Анатолія Русначенка “Народ збурений”³. Низку статей, написаних у такому ж ключі, містить збірник “Українська Повстанська Армія в боротьбі проти тоталітарних режимів”, виданий Інститутом українознавства ім. І. Крип’якевича⁴. Проте ці важливі зрушення в українській історіографії, на жаль, ще не набули характеру сталої тенденції.

З метою закріпити та розвинути традицію вивчення боротьби ОУН та УПА в контексті інших антиоталітарних рухів у квітні 2004 року було проведено наукову конференцію “Боротьба народів Центральної та Східної Європи з тоталітарними режимами в ХХ столітті”. Її організували Центр досліджень визвольного руху, Інститут української археографії і джерелознавства імені М. Грушевського НАН України, Кам’янець-Подільський державний університет, Центр українознавства Київського національного університету імені Т. Шевченка, Міжнародна благодійна установа “Центр Національного Відродження імені С. Бандери”. Результатом цього наукового форуму і є опубліковані у пропонованому збірнику матеріали.

Іншим важливим наслідком конференції стало налагодження зв’язку між українськими, польськими, латвійськими, литовськими дослідниками. Сподіваємося, цей збірник є лише першим кроком у налагодженні плідної співпраці між істориками.

¹ Полтава П. Концепція самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу // Полтава П. Збірник підпільних писань. – Мюнхен, 1959. – С. 16

² Дніпровий К. Шляхи й перспективи // Ідея і Чин. – Ч. 9. – 1945.: Літопис Української Повстанської Армії – Торонто, 1995. – Т. 24. – С. 384

³ Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-50-х роках. – Київ: Університетське видавництво “Пульсари”, 2002.

⁴ Див., зокрема: Сливка Ю. У пошуках історичної правди; Киричук Ю. ОУН і УПА у загальносвіттовому контексті: паралелі, порівняння, аналогії, уроки; В’ятрович В. УПА і реалізація концепції антиоталітарної національно-демократичної революції народів Центрально-Східної Європи; Макарчук В. Пошук стратегічного партнера // Українська Повстанська Армія у боротьбі проти тоталітарних режимів. – Львів: Національна академія наук України Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича, 2004.